

je, és jogos félelem alakulna ki Nagy-Albánia szomszédaiban. Ennek azonban ma még kicsi a valószínűsége, de az egyértelműnek tűnik, hogy nagyon sokáig nem lehet a Koszovó jövőjére vonatkozó nemzetközi döntést halogatni. Ennek több oka is van:

- a történelem is bizonyítja, hogy nem lehet egy népet sokáig megfosztani az önrendelkezési jogától;
- az albánok nem fognak hosszú távon a Koszovó protektorátusi státusával járó, Nyugat-Európától függő helyzetükkel megbékélni;
- Montenegró esetleges időközbeni függetlenné válása precedenst teremthet az elszakadásukért harcoló albánoknak.

Ugyanakkor a jelenlegi helyzet fenntartása mellett szól az, hogy az UNMIK- és a KFOR-erők kivonása – ami Koszovó függetlenségének egyik előfeltétele lenne – az etnikai harcok azonnali kiújulásához vezetne.

Összefoglalásul elmondható, hogy Koszovó függetlenségének nemzetközi elismerése elkerülhetetlen. A jelenlegi helyzet még nem érett meg erre, éppen ezért a Nemzetközi Közösség legfontosabb feladata most az, hogy az egész térséget felkészítse erre, az egész Balkán jövőjét meghatározó eseményre, illetve hogy a szerbek és az albánok bevonásával kidolgozza az Európa békéjét és stabilitását legkevésbé veszélyeztető megoldást. Ennek érdekében először a koszovói albánok felelősségtudatát és önállóságérzését kell erősíteni, illetve stabilizálni kell a demokráciát a poszt-Milošević-i Jugoszláviában.

Nagy-Albánia megszületését pedig az Európai Unió azzal előzheti meg, hogy Macedónia és Albánia számára olyan integrációs lehetőségeket és elérhető célokat fogalmaz meg, amelyek hatására Koszovó függetlenségének időpontjára az albánok lakta területek egyesítése lekerül ezen országok politikai napirendjéről. Ez és a demokrácia szempontjából kedvező szerbiai folyamatok adhatnak csak reményt Koszovó jövőjének mindenki számára elfogadható rendezésére a következő évtizedben.

Vadász Rezső

Afrika az etnicitás prizmájában: a francia álláspont és a vita időszerűsége

Otayek, René: L'Afrique au prisme de l'ethnicité : perception française et actualité du débat. = La Revue internationale et stratégique, 2001. 43. no. 129–142. p.

A világ egészére kiterjedő gazdasági globalizmus uniformizáló kultúrája – függetlenül az újmarxista, liberális stb. megközelítésektől – önkéntelenül előhívja az éledő identitáske-resés, a nacionalizmus erősödését.

Miért ne zajlana ugyanígy a szubszaharai térségben mindez? Az etnicitás kérdései azonban sajátos kódok és folyamatok közepette merülnek föl. Az afrikai társadalmakban – gyakran úgy tűnik – a heterogén etnikum akadályt jelent a demokratizálódásban. Márpedig ez azt is cáfolhatatlanul jelzi, hogy a pluralista szociokultúra számára a demokrácia mint politikai rendezőelv, valamint a fejlődés és a megállapodottság kívánalma, egyszerűen „nem kompatibilis”. Egyébként ennek a gondolatnak meglehetősen régi hagyománya van; John Stuart Millnél pl. már 1862-ben megjelenik. De Chirac elnök is felhívta a figyelmet az afrikai többpártiság veszélyeire legutóbb elefántcsontparti tartózkodásakor. Szerinte ugyanis az nem képes az etnikumok közötti törésvonalak fel-számolására.

Az elméleti szakértők, a tranzitológia (Ph. Schmitter, J. Santiso), illetve a szekvenciális modell (L. Binder) alkalmazói is azt állítják, hogy a demokrácia a nemzethez kötött fogalom: a nemzet egységében teljeseedik ki történelmileg-politikailag a demokrácia. Meg kell jegyezni azonban, hogy a példaként emlegetett Nyugaton is sokszor illúzió maradt az etnocentrikusság kizárása.

A francia politikai kultúrában pedig mindig is különös szerepet játszott az etnikai paradigma.

Attól való félelemben, hogy a XIX. századi eredetű rasszizmussal rokonítható, a francia akadémiai világ óvakodott az etnicitás kérdéskörét taglalni. A XX. század 70-es éveiben azonban elkerülhetetlenné tették – a bevándorlók dinamikus integrációja, valamint a Front national növekvő szavazatai miatt – a 'nemzet' fogalmával való politikai-tudományos szembenézést.

'Nemzet' és 'közösség' szembeállítása több mint két évszázados; a jakobinus mozgalom vetette föl. A mítikussá növelt biológiai 'nemzet' a kor felfogása szerint politikai győzelmet aratott a vérségi kötelékeken, és az állampolgárok 'közösség'-én, amit leginkább az 1791-es Alkotmány bizonyít. Egy évszázaddal később – nagyjából Elzász-Lotharingia porosz bekebelezésekor – Ernest Renan büszkén preferálta a franciák 'szerződéses logikájú' együttélésének gyakorlatát a német vérségi-kulturális együvé tartozással szemben. A francia felfogás szerint ugyanis „A nemzet nem egyéb mindennapos népszavazásnál.” A francia modellt azonban nem szabad összetéveszteni az egyetemessel.

Természetesen a francia 'nemzet' fogalom sem teljesen mentes a faji, kulturális meghatározottságtól (F. Khosrokhavar), az 'etnikum' fogalom jelentéstartalmától (L. Dumont). A nemzeti érzésben együtt fejeződik ki a kulturális és a politikai, s ezek történelmi konstrukciók (S. Duchesne). Ha a politikai kötelék ténylegesen ott rejtőzik is a nemzet mélyén, elsődlegessége éppen nem zárja ki a kulturális egység alapos feltárását (A.-M. Thiesse).

Más teoretikusok a nemzetet és a nacionalizmust az etnikumhoz viszonyítják (E. Gellner, B. Anderson, A. Smith).

Elképzelhető, hogy a gyarmatosítás korszakában ezek a nézetek milyen fontos szerepet játszottak. A III. Köztársaság idején, amely maga példázta a köztársaságot a laikusság és a kötelező oktatás ürügye alatt, nehéz lehetett alkalmazkodni az Afrikában zajló törzsi anarchiához. A „gyarmati helyzet” a nemzetállammá szerveződött társadalmak felsőbbrendűségének valóságosan logikus és legitimált dominanciája volt az efféle szervezettséget nem ismerő, „primitív” társadalmak felett (G. Balandier). Ebből következett a „más”-ról alkotott sajátos elképzelés, s az ennek megfelelő politikai-adminisztratív fellépés.

A jakobinista szemléletű, bürokratikus racionalitás azonnal megnevezni, megkülönböztetni, osztályozni, hierarchizálni, röviden „rendbe tenni” kívánta az afrikai kolóniákat. Ez a rákényszerített etnikai osztályozás megmerevítette az európai gyarmatosítás előtt már megalkotott identitásfogalmat, amelyet pedig éppen a fluiditás, ingadozás, labilitás jellemezett.

Etikum és gyarmatosító rendcsinálás

A „gyarmati gyakorlat” szerint a katonaság, a civil kormányzat és az antropológusok közös célja a helyi lakosság mind alaposabb megismerése, asszimilálása. Talán a tudósokat kivéve mindenki a könnyebb kormányozhatóság érdekében gondolta így. Fölmerül a kérdés, hogy az etnikum fogalmat a gyarmatosítók „találták fel”? És az afrikanisták a válasz érdekében újra és újra szenvedélyesen vitába szállnak. A klasszikus marxisták igenlő válaszát az teszi vitathatóvá, hogy a szociális beavatkozást mindig manipulációnak feltéte-

lezik, egyúttal az afrikaiakat passzív áldozatnak tüntetik föl. A marxistákhoz közeli nézeteket valló tudósok véleménye is árnyalásra szorul; tény ugyanis, hogy a gyarmatosítás megelőzőleg is voltak etnikumok, amelyek megkülönböztették magukat, és léteztek identitás nélküliek. Az etnikum nem a gyarmatosítás „találmánya”. Egyfelől nem lehet kétségbe vonni, hogy a történelmi távlatú iszlám szent háborúk Nyugat-Afrikában, a XVIII–XIX. század során ténylegesen identitást formáltak át. Más felől naiv dolog azt feltételezni, hogy a gyarmatosítók mintegy a semmiből alkottak etnikumokat színre lépésük során. Nem kétséges, hogy némileg „barkácsolták” az identitást, s ehhez pl. a keresztény missziók nagyban hozzájárultak a bennszülött nyelvek feltárásával, bizonyos szokások rögzítésével. A kérdés tehát ma nem az etnikum létező/nemlétező volta, hanem valójában az, hogy miért követelik ma az újraasszimilálódást az egyébként manipulált etnikumoktól.

Akárhogy is nézzük, a gyarmatosítás jogilag tagadta az egyenlőség republikánus elvét azzal, hogy a Birodalom alattvalóit két részre osztotta, „állampolgárookra” és „bennszülöttekre”. 1946 óta ez utóbbi megnevezés „öslakossá” finomult, és eltörölte a *jus solit*, megteremtve a *jus sanguinist*. Ezzel együtt 1956-ig egyes alapvető jogoktól meg voltak fosztva, míg speciális büntetőjogok vonatkoztak rájuk, pl. kényszermunka. A gyarmati politikában tehát meglehetősen szoros kapcsolatban állnak a másság, az alternativitás és a jakobinus nemzet-fogalom. Csoda-e ezek után, ha az afrikaiak számára oly fontos az etnicitás?

A tranzitológia, a szekvenciális modell stb. vallói vajon a „bumeráng-hatással” magyarázzák-e, hogy a globalizáció korában Korzikán, Baszk-földön, Bretagne-ban, Katalóniában, Észak-Írországból stb. nemzeti identitásuk megőrzését követelik a polgárok? Ténylegesen fennáll azonban az a veszély, hogy a mondializáció túlzott hangsúlyozásával a kívülről ható dinamikus változásokat nagyon leegyszerűsítve utasítják el. Ilyen összefüggésben a nemzeti identitás nem a tradíció föllevenítése, hanem a modernitás szülötte, amely a társadalmi változásokat kívánja meghatározott módon formálni. Így magyarázza pl. Ch. Coulon a ma Afrikában zajló etnikai folyamatokat.

Láttuk, hogy a gyarmatosítás előtti régi, afrikai államok milyen könnyen adoptálták az iszlámot (Mali, Songhai) annak érdekében, hogy könnyebben kereskedhessenek a Maghreb-országokkal. De emellett megőrizték saját hitvilágukat és sajátos szerveztségüket is. Márpedig ez lehetetlenné tett bármilyen egységesítést. Viszont a gyarmatosító, modern állam – jellepes és tényleges erőszak alkalmazásával – az együvé tartozást, a nemzetiségi öntudat felerősödését váltotta ki a helyi közösségekből. Ezzel egy újabb nehézség is adódott: több, konkurens nemzetiség között a szakadék csak növekedett, ahelyett, hogy egységesült volna az öslakosság. A nemzetiségek identitását ráadásul a nyugati civilizáció iskoláiban felnőtt, művelt elit formálta, s szükségképpen keverte a tradíciót valamiféle legitimálható múlttal. Ugyanők ragadták magukhoz a hatalmat a függetlenség másnapján; a többféle identitást radikálisan egypártivá gyúrva. Itt – a centrum és a perifériák közötti ellentétekben – rejlik a gyarmatosítás utáni államok instabilitása. Tehát a posztkoloniális afrikai államokban az etnikai öntudat megengedett ugyan, de mindig csak a hegemon etnikum öntudatát fejezi ki, méghozzá fölerősített formában. Így és csakis így, az etnikumoknak ezzel az újra felbukkanó, végletekig felfokozott polarizálódásával érthető meg az afrikai államok bizonytalan, hezitáló magatartása a demokrácia „világméretű” jelentkezése idején.

A probléma a 90-es évek elején, a bátortalan demokratizálódási folyamatok idején, az etnikai és vallási követelések sűrűsödése során jelentkezett ismét (Elefántcsont-parton, Kamerunban, a nagy tóvidéken), politikai egypártrendszer követelve az etnikai konfliktus

tusok megoldására. Eléggé nyilvánvaló, hogy az etnikumok stratégiai kijátszása jelenti ez esetben a tétet.

A nemzetiségi identitás persze legitim formájában is jelenthet tényleges belépőt a politikába azon csoportok számára, amelyek ki voltak rekesztve korábban a közösségből. Példa rá India, ahol a társadalom túlságosan egyenlőtlen, mégis a Westminster-modell, egyfajta demokrácia meghonosodott. Afrika azonban nem India. Talán a Dél-Afrikai Köztársaság az, amelyik igyekszik bizonyítani, hogy a vallási, kulturális, etnikai pluralizmusnak helye van, sőt nélkülözhetetlen a közös identitás kifejlődésében.

Az látnivaló, hogy a nemzetiségi kérdés a szubszaharai társadalmak politikai útvonalán tartósan jelen van, és nem tűnik ki mechanikusan a modernizációval. Sőt, pozitív példák láttán (India), talán a politika természetes velejárója is lehetne. S el lehetne fogadni azt is, hogy Afrikában éppúgy, mint másutt, az egyes embernek is van identitása, amely akár összetett is lehet. Bár ez utóbbi igencsak közhely, mégis hajlamosak vagyunk megfeledezni róla, ha Afrikáról esik szó.

Kakasy Judit

Az afgánok Egy nép, amely a történelem túsza

Epstein, Marc: Les Afghans – Un peuple otage de l'Histoire. = L'Express, 2001. 2622. no. 54–62. p.

Nation-bruising, nation-building – Special report:

Fighting terrorism. = The Economist, 361. vol. 2001. 8244. no. 17–22. p.

Afganisztánban a szovjet Vörös Hadsereg 1979-es bevonulása óta polgárháború dúl. Az erőszak, a vérontás mindennaposá vált az országban. A világ figyelme azonban csak tavaly szeptember után terelődött az országra, és ennek következtében a terrorista csoportok elleni küzdelem mellett immár az egész világ értesülhet az ott történő eseményekről, és tudomást szerezhet a terrorista vezetők fogságában élő afgán lakosság szörnyű szenvedéseiről.

A terrorizmus az 1980-as évek elején vert gyökeret Afganisztánban. A szovjet csapatokkal szembeni ellenállás fontos részét képezte ugyanis az iskolás korú gyerekek radikális fundamentalista szellemű vallásos nevelése. Ezeket a külön erre a célra létrehozott iskolákat („*madrasi*”-ok) nemegyszer menekülttáborok közvetlen szomszédságában állították fel (például Peshavarban vagy Quettában), az anyagi hátterüket pedig szaúdi források biztosították (köztük Osama Bin Laden is). A „tanítás” során a mohamedán szunita vallás elemei keveredtek a wahhabitizmussal és a deobandizmussal, vagyis két olyan indiai-pakisztáni irányzattal, amely teljesen eltért a pastuk hitvilágától. Mindezek mellett az ezekben az iskolákban tanuló gyermekek megismerkedtek a pastuk hagyományos „törvénykönyvével”, a „*pachtounwali*”-val is. Ezeknek az ideológiai hatásoknak az eredményeként született meg a radikális tálib mozgalom (amely szerint a Szent Háborúban, a jihadban harcoló katonák vagy „*ghazi*”-vá válnak [= hős, aki megölt egy ellenséges katonát], vagy pedig „*chahid*”-dá [= a jihadban elesett mártír, aki jutalmul azonnal a paradicsomba jut], az afgánok pedig a történelem foglyaivá váltak.

2001. szeptember 11-e után a nemzetközi közösségnek két feladata van Afganisztánban: először meg kell dönteni a tálib katonai uralmat, és meg kell semmisíteni a terrorista célpontokat (USA), ezt követően pedig újra fel kell építeni az országot (ENSZ), aminek első lépése az új afgán kormány felállítása az Északi Szövetség (tadzsik és üzbég erők), valamint a „bűnbánó” tálibok képviselőiből. A folyamatok koordinálásával és az érdekelt